

Cumhuriyet dönemi Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde vurgulanan çocuk hakları temalarının incelenmesi
Analysing the themes of children's rights emphasised in the Republican period Gürbüz Türk Çocuğu magazine

Gönderim Tarihi / Received: 30.08.2023

Esin ZENGİN TAŞ¹

Kabul Tarihi / Accepted: 19.10.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1352688](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1352688)

ÖZ: Ülkemizde korunma gereksinimi olan çocuklara yönelik uygulamalar cumhuriyetimizin kuruluşunun öncesine uzanmaktadır. Kurumsal anlamda bu uygulamalardan en bilineni Himaye-i Etfal Cemiyetidir. Sonrasında Çocuk Esirgeme Kurumu adıyla çalışmalarına devam eden cemiyet, cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında hizmet alanlarını genişleterek hem kurumsal bakım anlamında; hem de toplumda çocuklara ilişkin farkındalığı artırmak amacını güderek yayınladığı yazılı materyal ve süreli yayınlarıyla önemli bir toplumsal kurum haline gelmiştir. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminde bir sosyal hizmet yapılanması olarak, mevcudiyeti çocukların iyilik halleri için hizmet sunmak olan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin süreli yayını "Gürbüz Türk Çocuğu" dergisinde yer alan metinler doküman analizi yöntemiyle incelenmiş ve dergide çocuk haklarına işaret eden içeriklerin hangi doğrultuda somutlaştırıldığı ortaya koyulmuştur. Buna göre Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde çocuk hakları ile bağlantılı içeriklerin sağlık hakkı, devletin çocuk üzerindeki sorumluluğu, çocukların biricikliğine atfedilen anlam, kötü muamele karşıtlığı, oyun hakkı ve hakların desteklenmesi temaları çerçevesinde şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Gürbüz Türk Çocuğu dergisi, Çocuk hakları, Sosyal hizmet

ABSTRACT: The practices targeting children in need of protection in our country extend back to the period before the establishment of our republic. Institutionally, the most well-known of these practices is the "Himaye-i Etfal Cemiyeti". Subsequently continuing its efforts under the name "Society for the Protection of Children," the society expanded its areas of service during the early years of our republic. It became a significant societal institution by broadening its institutional care efforts and by aiming to increase awareness about children in society. This was achieved through the publication of written materials and periodicals. In this study, as a social service organization during the republican era, the "Himaye-i Etfal Cemiyeti," which exists to provide services for the well-being of children, had its periodical publication "Gürbüz Türk Çocuğu" magazine analyzed through the method of document analysis. The study revealed the specific directions in which the content related to children's rights was manifested in the magazine. Accordingly, it was concluded that the content related to children's rights in the "Gürbüz Türk Çocuğu" magazine is shaped within the themes of the right to health, the state's responsibility towards children, the uniqueness attributed to children, opposition to ill-treatment, the right to play, and the promotion of rights.

Keywords: Republic, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Gürbüz Türk Çocuğu magazine, Children's rights, Social work

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu/Sosyal Hizmetler Programı, esin.tas@kavram.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8713-8859>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The Republic has attached special importance to the children it sees as the future of its existence. The architects of the Republic aimed to cultivate a type of "citizen" that would nurture the republic. The Republic inherited a completely changed demographic structure as a result of prolonged wars. One of the significant goals of the young Republic is to achieve population growth for development. Therefore, the welfare policies of the era were focused on increasing the quality and quantity of the population. The sole way to reproduce the population both in terms of quality and quantity is to focus on children, who are the future of a society.

As an institution supporting the state's population growth policy, the "Himaye-i Etfal Cemiyeti" embarked on an effort to raise healthy generations through publications aimed at mothers and children. "Himaye-i Etfal Cemiyeti", under the motto of "sturdy child," promoted the awareness of society in areas such as health, culture, and education that the targeted generation needed to be nurtured and developed. It achieved this through its own publication, the "Gürbüz Türk Çocuğu" magazine. In this sense, the magazine played a significant intermediary role in raising all the country's children as healthy and robust individuals. Based on all this, the aim of this research is to evaluate the Themes Highlighted in the "Gürbüz Türk Çocuğu" magazine of the Republic Era in the Context of Children's Rights. In line with the research objective, an attempt has been made to answer the question of "what messages related to children's rights are present in the content of the Gürbüz Türk Çocuğu magazine.

Methodology

Topics related to contemporary issues can be found within documents that are looked at but not seen, or not examined from a specific perspective. Conducting a retrospective examination can contribute to evaluating our present more effectively and planning for the future. Providing data to understand where an phenomenon stands within its historical process is crucial for obtaining meaningful and realistic information. In this study, a qualitative research design with the method of document analysis was employed to answer the research question. The dataset for the study was the publicly available document, Gürbüz Türk Çocuğu magazine. Access to the magazine was facilitated through the İzmir National Library. For data analysis, the content analysis technique was used, which enables the systematic analysis of prominent or implicit meanings of written or visual (newspaper, magazine, speech transcripts, film, websites, advertisements, etc.) content. Within the scope of the research, a total of 357 articles from the issues of the magazine between 1928 and 1931 were examined. Adopting an inductive approach to analyzing the data, themes derived from the data were interpreted and reported.

Findings and discussion

In this study, the texts within the periodical publication 'Gürbüz Türk Çocuğu' magazine of the Himaye-i Etfal Cemiyeti during the Republic era were examined using the document analysis method. The study revealed the directions in which contents indicating children's rights were concretized in the magazine. The analysis of research data resulted in the conclusion that contents related to children's rights in the 'Gürbüz Türk Çocuğu' magazine were shaped within the themes of the right to health, the state's responsibility towards children, the significance attributed to the uniqueness of children, opposition to ill-treatment, the right to play, and the support of rights.

Results and recommendations

In this study, an attempt was made to understand how the content referring to children's rights was presented in the articles published in Gürbüz Türk Çocuğu magazine, which holds a significant mission of raising awareness within the society. As a result of the examination, it was observed that the examined issues of the magazine, within the limitations of the research, contained content reflecting themes such as the right to health, the state's responsibility for the care, supervision, and protection of children, the uniqueness of children and their distinct treatment from adults, opposition to ill-treatment of children, and themes conceptualized in line with the perception created regarding the development of children and children's rights.

Undoubtedly, the understanding of children's rights in today's context encompasses a more profound dimension; this perspective points to today's paradigm, a culmination of years of accumulated scientific knowledge, and the rapid pace of changes and advancements influencing societies. Within this framework, considering the circumstances of about a hundred years ago and the challenging conditions of that era, the emphasis on actions and practices highlighting children's rights is considered noteworthy.

The meaning attributed to children by societies is shaped within the framework of the values they hold. This observation aligns well with today's social work perspective. Phenomena concerning individuals, groups, families, communities, and societies cannot be dissociated from the interacting social environment and the socio-political, historical, economic, and cultural context of a society and nation on a macro level. This notion also recognizes the necessity of interdisciplinary and critical examination of children's issues in the light of 'the best interests of the child.'

Historical evaluations play a crucial role in developing a critical perspective. The situation attempted to be elucidated in this study forms a small part of the reality that child rights understanding and advocacy existed in our country almost a century ago. Of course, the study is not aimed at presenting the child politics of the era; revealing the perceptions of childhood of that period would be the subject of another study. In future research, taking up the reality examined in this study with a supportive or critical perspective could guide our future in terms of our view of children and advocacy for child rights.

The qualitative design of the research doesn't seek to generalize, but the results presented in this study are an effort to reveal the elements of children's rights that were addressed in the publication of a society responsible for child protection during that period, through Gürbüz Türk Çocuğu magazine. These findings contain elements that could illuminate the point society has reached today in terms of emphasizing child rights. Another crucial point here is that issues that were on the agenda of the country approximately a century ago, such as child poverty, children living/working on the streets, child labor, ill-treatment, neglect, and abuse of children, are still serious social problems discussed in our society today. In conclusion, this study has presented a perspective indicating that during the early years of our republic, through the publication of Gürbüz Türk Çocuğu magazine by the Himaye-i Etfal Cemiyeti, child rights issues and child protection were addressed.

Giriş

Cumhuriyet, kendi mevcudiyetinin istikbalini gördüğü çocuklara özel bir önem vermiştir. Cumhuriyetin mimarlarının hedefi, -bu yönetim biçiminin teminat altına alınmasının çocuklarca sağlanacağına yönelik farkındalıkla- cumhuriyeti yeşertecek “vatandaş” tipinin yetiştirilmesidir (Sınar Çılgın, 2004: 98). Cumhuriyet, uzun süren savaşlar sonucu tamamen değişen bir demografik yapıyı devralmıştır. Genç Cumhuriyetin önemli amaçlarından birisi, kalkınma için nüfus artışının sağlanmasıdır. Bu yüzden dönemin refah siyaseti nüfusun nitelik ve niceliğinin artırılması yönünde olmuştur. Nüfusun hem nitelik hem de nicelik olarak yeniden üretiminin yegâne yolu da odağın, bir toplumun geleceği olan çocuklara yönetilmesidir. “Çocukluğu kültürel düzeyde bir özne olarak kurmaya çalışan Cumhuriyet” in (Aslan, 2018: 109) çocuğa verdiği önemde bu etkenlerin olduğu göze çarpmaktadır.

Devletin nüfus artışı politikasını destekleyen bir kurum olan Himaye-i Etfal Cemiyeti dönemin çocuk korumasından sorumlu sosyal hizmet yapılanması olarak, mevcut iktidarın görüşüyle paralel olarak, anne ve çocuğa yönelik yayınlarla sağlıklı kuşaklar yetiştirme çabasına girmiştir. Cemiyetin yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu dergisi de bu anlamda önemli bir aracı rolü üstlenmiştir (Çavuşoğlu, 2005: 119). Süreçte her bakımdan nitelikli çocuklar yetiştirme umudu ile kavramsallaştırılmış “gürbüz çocuk” söylemi, erken dönemde nüfusu artırma politikalarının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Söylem, Cumhuriyet öncesi dönemde “paramiliter gençlik yapılanmalarındaki ardıl söylem”lerden biri olarak şekillenmiş; erken cumhuriyet döneminde ise tüm ülke çocuklarının tam anlamıyla sağlıklı ve kuvvetli birer birey olarak yetiştirilmelerini sembolize etmiştir (Işık, 2023: 9). Bu çalışmada Himaye-i Etfal Cemiyeti’nce desteklenen ‘gürbüz çocukların’ yetiştirilmesi fikrinin halka ulaştırılmasında önemli bir aracı rolü üstlenen “Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde çocuk hakları ile bağlantılı içerikler nelerdir?” sorusuna cevap aranmaya çalışılmaktadır.

Literatür taraması

Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Gürbüz Türk Çocuğu dergisi

Himaye-i Etfal Cemiyeti, devletin çocukların, sağlık, barınma, eğitim, beslenme gibi temel haklarının sağlanması için kurduğu; dönemin sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmeyi amaç edinen önemli bir kurumdur. Himaye-i Etfal cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasisi’nde, kurumun faaliyet alanları kısaca şu şekilde özetlenmektedir;

- “Çocuklara eziyet edilmemesi,
- Anne ve babaları dahil hiç kimse tarafından çocukların bedeni ve ruhsal durumlarını tehlikeye düşürecek hizmetlerin gördürülmemesi,
- Fakir, hasta çocukların tedavilerinin sağlanması,
- Çocukların tüütün ve bağımlılık yaratacak maddelerden korunması,
- Okulların tatil zamanlarında fakir çocukların kırlara ve yazlıklara gönderilmesinin sağlanması,
- Hizmetçi, besleme ve evlatlıklara kötü muamele edilmemesi,
- Himaye-i etfale ilişkin kütüphane kurulması
- Anne ve babaları tarafından terbiye edilemeyen veya mahkum olan çocuklar için ıslahhaneler kurulması,
- Çocukların sağlıklı bir şekilde yetişmeleri için oyun alanlarının kurulması,
- Himaye-i Etfal ile uğraşan uluslararası kuruluşlarla bağlantı kurulması” (Akt: Çavuşoğlu, 2005: 9-10).

Himaye-i Etfal Cemiyeti, toplumda çocuklara ilişkin farkındalık düzeyini artırma ve çocukları sağlıklı ve nitelikli bir konuma getirmede önemli çalışmalarda bulunmuştur. Günümüz sosyal hizmet faaliyetlerinin Cumhuriyet dönemindeki ilk görünümünü sunan Cemiyet, Cumhuriyet dönemi çocuk politikasının oluşturulmasında aktif bir rol üstlenmiştir. 1921’de Ankara’da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin adı 1935 yılında değiştirilerek, “Çocuk Esirgeme Kurumu” olmuştur. 1937 yılında ise kuruma kamu yararına faaliyet gösteren kurum statüsü verilmiştir (Şahin Taşgın ve Özel, 2011: 179). Cumhuriyetin erken yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti, “gürbüz çocuk” söylemiyle, yetiştirilmesi ve geliştirilmesi hedeflenen neslin gereksinim duyduğu sağlık, kültür, eğitim gibi alanlarda toplumun bilinçlendirilmesini, kendi yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu dergisi aracılığıyla sağlamıştır (Sarıkaya, 2009: 152).

Gürbüz Türk Çocuğu dergisi çıkış amacını; “Çocukların sıhhi, terbiyevi inkişafına yardım eder” olarak belirtmiştir (Çavuşoğlu, 2005: 116). Bu amaç, Gürbüz Türk Çocuğu dergisinin ve Himaye-i Etfal

Cemiyeti'nin çocuk davasına verdiği önemin bir göstergesi olarak görülmektedir. 1926 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti bünyesinde çıkartılmaya başlayan Gürbüz Türk Çocuğu dergisinin Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün istediği nitelikte bir yayın politikası sergilediği görülmektedir. Cemiyet, ülkenin geleceği olacak çocukların iyilik halinin altını çizerek, çocukların belli niteliklerle yetiştirilmeleri gerektiğini savunmaktadır (Konar, 2003). Derginin 1928 sayısına kadar olan kısmı (27 sayı) eski harflerle yayınlanmıştır. Yeni Türk alfabesinin kabulü sonrası (1928 yılından itibaren) yayın hayatına yeni harflerle devam etmiş ve 1935 tarihine kadar 108 sayı olarak yayınlanmıştır. Sonrasında "Çocuk" en son "Çocuk ve Yuva" ismiyle yayın hayatına devam etmiştir. Aylık olarak yayımlanan derginin sahipliğini Himaye-i Etfal Cemiyeti Başkanı ve Kırıkkale Milletvekili Dr. Fuat Umay yapmıştır. Hakimiyeti Milliye Matbaası'nda basılan derginin ilk sorumlu müdürlüğünü Doktor Ali Vahid yürütmüştür.

Dönemin çocukluk inşası

Tarihsel süreçte bir dönemi mevcut durumun koşullarında değerlendirmek ve bulunduğu şartlar içerisindeki genel çerçeveyi çizebilmek önemlidir. Cumhuriyetin ilk yılları, bir taraftan savaştan arda kalan yıkıntılarla mücadele, diğer taraftan ise yeni ve modern bir toplum inşasını gerçekleştirebilmede toplumsal duyarlılık oluşturma çabasıyla şekillenmiştir. Bu anlamda ardı ardına gelen devrim ve uygulamaların halk tarafından karşılık bulmuş olması, bu uygulamaların hayata geçmesi anlamında önemlidir. Cumhuriyetin erken dönemlerinde, Cumhuriyetin kurucuları, yönetimin sağlam bir şekilde devamı amacıyla, siyasi faaliyetlerini rejimi anlamlı kılacak bir "vatandaş" tipi yetiştirme doğrultusunda temellendirmenin farkındalığı ile sağlıklı nesiller yetiştirme arzusunda olmuşlardır. Sağlıklı ve cumhuriyete sahip çıkacak nesillerin yetişmesi ise; mevcut çocuk nüfusunun güçlendirilmesi, nüfusun artırılması ve yeni doğacak çocukların da gelişiminin desteklenmesi için halkın bilinçlendirilmesinden geçmektedir. Bu anlamda çocuk eksenli bir planlamanın olması kaçınılmaz olmuş, dönemin çocukluk algısı bu doğrultuda şekillenmiştir.

Modernleşmenin bir sonucu olarak, 16. yüzyıldan sonra batıda bir alt-kültür şeklinde ortaya çıkan çocukluk, cumhuriyet öncesi dönemde ancak 19. yüzyılın ortalarından sonra ayrıca ele alınması gereken bir mesele olarak algılanmaya başlanmıştır (Onur, 2005: 160). Erken cumhuriyet iktidarı bu kültürel kategori üzerinde varlık üretme durumunda kalmışlardır. Ancak dönem, savaş yıkıntıları arasında sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte çocuk ölüm oranlarının ve korunma gereksinimi olan çocuk sayısının oldukça fazla olduğu bir dönemdir. Bu durum savaştan etkilenen diğer dünya ülkeleri gibi ülkemizde de bir çocuk seferberliğini gerektirmektedir (Aslan, 2011: 66). Aynı zamanda ekonomik kalkınmanın sağlanması için nüfusun artırılması; daha da önemlisi üretken nüfusun artırılması gerekmektedir. Tüm bu şartlar altında, erken Cumhuriyet döneminde, nüfus arttırıcı sosyal politikalar izleyen iktidar, eksenine çocukları almak durumunda kalmıştır. Çocuk meselesi iktidarın "toplumsal bir sorun" alanı olarak kontrol ve himaye edilmeliydi. Buradan hareketle cumhuriyet dönemi çocuk koruma görevini üstlenen Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin süreli yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu dergisi (1926) dönemin çocuk siyasetini şu ifadelerle özetlemektedir:

İnkılâp Türkiye'si sürat ve şiddetle bir çocuk siyasetine ihtiyaç duymaktadır. Toprağın sınırlı, istikbalin sınırsız hudutlarında, memleketin güvenliği ancak bu siyasetle ebedileşebilir. Türk Devleti'nin aslı ve asıl adı Türk çocuğudur. Sakarya ne ise Türk çocuğu odur.."

Dönemin çocukluk inşasına eleştirel yaklaşımlara da değinmekte fayda vardır. Öztan'a göre (2009: 172-173), Türkiye'de Cumhuriyetin ilânını müteakiben, çocukların politik olarak itaat etmeleri beklenen bazı noktalarda, yeni yönetim biçimine uyan değişimler yaratılmış; "Her şeyini cumhuriyete borçlu olan" ya da "öyle hisseden" kuşakların, rejime sınırsız bir sadakat ve sevgi ile bağlı olacakları ve canları pahasına onu koruyacakları varsayılmıştır". Çiçek'e göre (2012: 79) ise Cumhuriyet devleti, "daha önceleri tümüyle özel alana ait olduğu düşünülen aile ilişkilerine ve aile içinde çocuğun nasıl muamele göreceğine etkin şekilde müdahil olma gereği hissetmiş ve Cumhuriyet çocukları için adeta bir tür *patria* (ulusun ebeveyni) olarak hareket etmiştir".

20. yüzyılda çocuk, toplumların geleceğini belirlemede önemli bir insan kaynağı olarak değerlendirilirken; farklı bilim alanlarının çocukların gelişimleri ve hakları konusunu gündeme almaları dolayısıyla "çocuk yüzyılı" olarak adlandırılmıştır (Gander ve Gandiner, 2004). İşte bu çocuk yüzyılında çocuk hakları alanında atılan ilk adımın Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi olduğu görülmektedir.

Çocukların yaşam, gelişim ve korunma anlamında haklarını içeren bu beş maddelik bildirgeyi imzalayan liderlerden birisi de Mustafa Kemal Atatürk'tür. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1928 yılında imzalanmıştır (Başbakanlık SHÇEK, 1999: 1). Dünya üzerindeki tüm çocuklara gerektiği değerin verilmesi ve dünya çocuklarının durumlarının iyileştirilmesi amacıyla yola çıkan bildirge, çocuğun bakım, gözetim ve korunmasında toplum ve devletlere sorumluluklar yüklemesi anlamında dünya çocukları için önemli bir adım olmuştur.

Bu çalışmanın ana temasını oluşturan haklar bağlamında değerlendirildiğinde; erken cumhuriyet döneminde doğrudan çocuğa atıfta bulunmasa da Medeni Kanun'un kabulü de önemli bir gelişme olmuştur. Türk Medeni Kanunu, 1926 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çakır'a (2020: 356) göre Medeni Kanun'un kabulü ile ülkeye yeni bir anlayış gelmiş; birçok ülkede ülkemizden çok daha öncesinde kabul gören insanların salt insan olmaktan kaynaklanan birtakım haklara sahip olması gerektiği fikri karşılık görmeye başlamıştır. Dönemin koşulları ile değerlendirildiğinde buradaki temel gayenin Medeni Kanun'un özellikle kadınlar özelinde getirdiği haklar göz önünde bulundurulduğunda; kadınların güçlendirilmesi ile güçlü aileler ve güçlü bir Türkiye tahayyülü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Medeni Kanun denilince her ne kadar akla gelen ilk unsurlar kadın ve aile olsa da çocuk hakları bağlamında getirdiği önemli yeniliğin küçük yaşta gerçekleşen evliliklerin önüne geçebilmek adına getirilen yaş sınırlaması olduğu görülmektedir.

Ülkemizde Cumhuriyet öncesi ve erken Cumhuriyet dönemi çocuk yayınları üzerine yapılan pek çok araştırma (Konar, 2003; Sarıkaya, 2007; Eldiven, 2008; Öztan, 2009; Sarıkaya, 2009; Duman ve Doğdu, 2010; Aslan, 2011; Şimşek, 2013; Özcan vd., 2016; Başboğa, 2017; Alabaş, 2019; Işık, 2023), yayınların dönemin karakteristiğini yansıttığının üzerini çizmektedir. Bu çalışmada da erken Cumhuriyet dönemi süreli yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu dergisinin incelenmesinin dönemin çocuğa bakış açısını yansıtmaya açısından önemli bulunmuştur. Çalışmada ülkenin benimsediği nüfus politikasını destekleyen ve bu noktada halkın bilinçlendirilmesinde üstlendiği misyonu farklı şekillerde yerine getiren "Gürbüz Türk Çocuğu" dergisi incelenerek, dergide çocuk haklarına vurgu yapan temaların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırma ile Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde çocuk hakları ile bağlantılı içerikler nelerdir?" sorusuna cevap aranmaya çalışılmaktadır.

Yöntem

Günümüz sorunlarına ilişkin konular, bakılan fakat görülemeyen ya da belli bir bakış açısıyla incelenmeyen dokümanlar içinde yer alabilmektedir. Geçmişe dönük inceleme yapmak bize hem günümüzü daha sağlıklı değerlendirmede, hem de geleceğe yönelik planlama yapmada katkı sağlayacaktır. Bir olgunun tarihsel süreç içerisinde geldiği noktayı ortaya koyabilmek için farklı süreçlerdeki görünümünü ortaya koyabilmek, anlamlı ve gerçekçi veriler elde edebilmek adına önemlidir. Bu amaçla kullanılan yöntemlerden birisi doküman analizidir. Yin'e (2011: 147) göre doküman analizi daha fazla tarihsel bilgi (örneğin, arşiv kayıtlarından elde edilen veriler gibi) ve bir dönemin politikaları gibi doğrudan gözlemlenemeyen olgularla ilgili çok değerli veriler sağlayabilir. Bu çalışmada, 'Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde vurgulanan çocuk hakları temaları nelerdir?' olan araştırma sorusunu cevaplamak üzere nitel bir araştırma tasarımıyla doküman analizi yöntemi (Sak vd. 2021) kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi anlam çıkarılmasını, konu ile ilgili bir anlayış oluşturulmasını, ampirik bilgiye ulaşmada verilerin incelenmesini ve verilerin yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin ve Strauss, 2008). Araştırmanın veri setini kamuya açık (Bryman, 2012) doküman olan Gürbüz Türk Çocuğu dergisi oluşturmuştur. Dergiye İzmir Milli Kütüphanesi aracılığıyla erişilmiştir. Derginin toplamda yayınlanmış 108 sayısı bulunmaktadır. Araştırma kapsamında ilk sayılar Osmanlı Türkçesi ile yayınlandığından ve araştırmacının bu dile hakimiyeti olmamasından dolayı kapsam dışı bırakılmıştır. Geriye kalan, veri toplama kaynağında bulunan ve okunabilir (yayının eski olması sebebiyle kimi sayıların sayfaları kopmuş, eksik, yıpranmış durumda olmasından dolayı) sayılar içerisinden 1928-1931 yılları arasındaki (33-59. sayılar, toplamda 27 sayı) sayılarında bulunan toplamda 357 yazı incelenmiştir. Dergi sayılarının 1928 yılından itibaren alınmasının sebebi önceki sayıların Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olmasındandır. İncelenen sayılarda hikaye, masal, şiir ve görseller (edebi ve görsel eser çözümlenmeleri farklı bilim alanlarının ilgi alanı olması sebebiyle) kapsam dışı bırakılmıştır.

Araştırma kapsamında veriler içerik analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Elo ve arkadaşları (2014) içerik analizi sürecini verilerin toplanması, anlamlandırılması, düzenlenmesi ve sonuçların veriler ile arasındaki bağlantı dikkate alınarak raporlanması olarak tanımlamaktadır. Araştırmada da benzer bir yol izlenmiş; toplanan veriler tümevarımsal bir bakış açısıyla anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde belli temalar altında toplanarak yorumlanmıştır. Temalar, çocuk hakları bağlamında derginin ilgili sayılarında yer alan içerik tek tek incelenerek, en çok tekrar eden konu ve kavramların birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. İncelenen metinler içerisinde, kendi içlerinde bütünlük oluşturan içerikler araştırma sorusuna uygun temalar altında birleştirilerek sınıflandırılmıştır.

Maxwell'e (2005) göre her araştırma yöntemi gibi doküman analizi de geçerlilik, güvenilirlik, özgünlük, temsiliyet eksikliği ve benzeri kaygılara konu olabilir de; bunlar bazı teknikler kullanılarak azaltılabilir veya önlenebilir. Bu riskin önüne geçebilmek için çalışmadan elde edilen temalar ve dahil edilen içerikler, nitel araştırma ve araştırmanın konusu noktasında yetkin bir alan uzmanı (Holloway ve Wheeler, 1996) tarafından teyit edilmiştir. Ayrıca eserden zengin alıntılar yapılarak (Lincoln ve Guba, 1985) kapsam objektif bir şekilde korunmaya çalışılmıştır. Alıntılar doğrudan ve orijinal metinde olduğu şekliyle verilmiştir. Alıntılarda yer alan (...) ifadesi, alıntı konusu kapsamı dışına çıkıldığında kısaltma amacıyla kullanılmıştır. Çalışma erişilebilen sayılarla sınırlıdır.

Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde incelenen sayılarda bulunan içeriklerin genel konu başlıklarını içeren bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır:

Tablo 1: İncelenen dergi sayılarına ilişkin sayısal veriler

Dergi Sayı No:	Tür						
	Haber	Hikaye/Masal	Bilgilendirme yazısı	Şiir	Makale	Diğer	TOPLAM
33/Ekim 1929	2	5	7	1	-	1	16
34/Kasım 1929	-	1	8	-	3	4	16
35/Aralık 1929	-	1	8	-	2	2	13
36/Ocak 1930	1	3	7	-	3	2	16
37/Şubat 1930	-	7	4	3	1	3	18
38/Mart 1930	2	2	9	3	1	2	19
39/Nisan 1930	1	4	7	1	-	4	17
40/Mayıs 1930	1	2	14	1	-	1	19
41/Haziran 1930	3	3	4	2	1	2	15
42/Temmuz 1930	1	4	6	1	3	-	15
43/Ağustos 1930	3	2	4	1	2	1	13
44/Eylül 1930	1	4	2	-	1	2	10
45/Ekim 1930	2	2	4	1	1	2	12
46/Kasım 1930	2	2	2	1	2	1	10
47/Aralık 1930	2	-	1	-	3	1	7
48/Ocak 1931	1	2	10	-	1	1	15
49/Şubat 1931	2	2	9	-	2	-	15
50/Mart 1931	2	2	3	-	2	3	12
51/Nisan 1931	-	3	7	-	-	2	12
52/Mayıs 1931	2	3	5	-	2	1	13

53/Haziran 1931	4	2	2	2	2	1	13
54/Temmuz 1931	2	1	3	1	1	2	10
55/Ağustos 1931	6	-	5	1	1	1	14
56/Eylül 1931	2	-	4	-	1	2	9
57/Ekim 1931	1	2	3	2	1	-	9
58/Kasım 1931	3	1	2	1	1	-	8
59/Aralık 1931	3	3	1	1	-	3	11
TOPLAM	49	63	141	23	37	44	357

İncelenen dergilerin sayısal verilerine göre dergide en çok yer verilen içeriğin bilgilendirme yazıları (147) olduğu görülmüştür. Onu sırasıyla, hikaye/masallar (63), haberler (49), diğer olarak sınıflandırılan ögeler -tanıtım, müsabaka sonuçları, anı yazıları, Himaye-İ Etfal Cemiyeti için bağış çağrıları, çocuklar için piyesler vb.- (44), makaleler (37) ve şiirler (23) takip etmektedir. Bir sayıda yayınlanan ortalama yazı sayısı 13'tür. Bu sayının içeriğe göre değiştiği, incelenen eserlerde en az içeriğin 47. sayıda (Ağustos, 1930-Lozan Özel Sayısı) ve en fazla içeriğin ise 38. sayıda olduğu görülmüştür. Çocuk haklarına vurgu yapan içerikler belli temalar altında toplanarak aşağıdaki başlıklar altında kavramsallaştırılmıştır.

Sağlık hakkı

Günümüz çocuk hakları bakış açısına göre, sağlık hakkı (Çocuk Hakları Sözleşmesi 24. Madde) en temel yaşamsal haklardan birisidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenmiş olan çocuğun sağlık hakkı uyarınca devletler çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için her türlü çabayı göstermekle yükümlüdürler. Geçmişe bakıldığında, 19 ve 20. yüzyılda devletlerin en fazla üzerinde durduğu alan insan faktörü olmuş; özellikle üretken durumda olan neslin sağlığı önem kazanmıştır (Başboğa, 2017: 21). Bu nedendir ki devletler çocukluktan itibaren nüfuslarını sağlıklı ve dayanıklı bir şekilde yetiştirme gayesinde olmuşlardır. Cumhuriyet yönetimi de savaşımlardan olumsuz etkilenmiş nüfusun güçlendirilmesi için politikalar geliştirmiş; bu politikaları halka ulaştırmanın pratik yollarından birisi ise Gürbüz Türk Çocuğu dergisi olmuştur.

Derginin incelenen sayılarında en çok içerik üretiminin sağlık alanında olduğu görülmüştür. Çocuk sağlığı özelinde en çok üstünde durulan konuların ise çocuk sağlığının korunması (*Çocuklarınıza Güneş Banyosu Yaptırınız, 1929; Çocuk Nasıl Giydirilmeli, 1929, Çocuğunuzun Hareketleri Sihatlerine Bağlıdır, 1930*), bulaşıcı hastalıklar ve korunma yöntemleri (*Ali Fuat, 1930; Çocuk Hastalıkları ve Tedbirler, 1931*), çocuk beslenmesi (*Besi İşinde Son Hakikatler, 1930; M.F., 1931: 52; Ali Vahit, 1931: 9*), çocuk psikolojisi (*Şükri Yusuf, 1930: 45; Sınırlı Çocuklar, 1931*) olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında incelenen sayılarda çocuk sağlığına işaret eden bir örnek aşağıda sunulmuştur:

“Verem canlı mikroplardan hasıl olur. Verem mikropları insan vücudunun haricinde sıcak, rutubetli, karanlık yerlerde uzun müddet yaşayabilir...Bu mikroplar kaynar suda derhal telef olurlar...Doğrudan doğruya güneş ziyasına bırakılacak olursa birkaç gün içerisinde telef olup giderler...Verem mikropları insanın ciğerine girecek olursa ciğerine yapışır ve çabucak ürür...Verem mikropları vücuda ağız ve burundan girerler. Ve ekseriyetle ciğerlerde yerleşirler...Verem ne kadar erken teşhis edilirse o kadar kolaylıkla şifa bulur. Verem olduğunuza itimat ettiğiniz anda, bu hastalıktan malumatı olan bir doktora koşup onun vasâyasını alınız ve ona göre hareket ediniz...” (En Korkunç Hastalık Verem: Nasıl gelir? Nasıl Korunulur, 1929).

Devletin çocuğun korunması, bakımı ve gözetimi sorumluluğu

Günümüz çocuk paradigmasında da yer alan çocuğun bakım ve sorumluluğunda toplumun ve devletlerin de payı olduğu ilkesine, dergi yapraklarında rastlamak mümkün olmuştur. Yayının Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin bir yayını olmasından dolayı bu sonuç her ne kadar şaşırtıcı olmasa da, yazılarda bunun topluma da uygun bir şekilde ortaya konulması ve benimsetilmesi çabası önemli bulunmuştur. Dergide

yer alan “Başka Memleketlerde Çocuk Himayesi” başlıklı yazıda, korunma gereksinimi olan çocuklarla ilgili aşağıdaki ifade buna bir örnektir:

“Himaye ve hizmetleri çocuk ailelerinden beklememiz beyhudedir... Bunun için devlet, belediye veya millet tarafından teşkil edilecek müesseselerin faaliyete geçmeleri lazımdır. Bu faaliyetin bir milleti tehvice kifayet etmeyecek yahut hükümet ve devlet adamlarının büyüklüklerini, şereflerini küçültecek kadar basit mevzular olduğunu zannetmeyiniz” (Başka Memleketlerde Çocuk Himayesi, 1931).

“Çocuk” başlıklı yazısında Ali Fuat’ın aşağıdaki söylemi de bir diğer örneği teşkil etmektedir:

“Çocuğun aczi bir hak, bir kudrettir. Bizi kendine hizmete mecbur eden bir hükümdür. Biz bunu yapmazsak insanlıktan ayrılmış oluruz. Çocuklarını ihmal eden millet yalnız ilerlemiyor değil, olduğu dereceden de iniyor, tedricen sukut ediyor demektir. Çünkü onları gelecek zamanın ihtiyacına göre yetiştirmemekteki noksanı devam ediyor ve gittikçe büyüyor.” (Ali Fuat, 1930: 13)

Derginin, çocuğun korunması, bakımı ve gözetimi sorumluluğunun yerine getirilmesinde pek çok sayıda rastlanmış olan yurt dışında farklı çocuk koruma sistemlerini tanıttığı yazılar bu konuda dikkat çeken bir başka nokta olmuştur. Yurtdışı örnekleri hem çocuk haklarının gelişimi konusunda yaratılan algıya, hem de dünya devletlerinin bu konudaki sorumluluğu üstlenişinin kamuoyuyla paylaşılması noktasında önemli bulunmuştur. Derginin bu anlamda 1931 tarihli 23 Nisan Özel Sayısı (Sayı 55) içeriğinin bir kısmını, beynelmilel çocuk himaye teşekkülleri ve başka memleketlerde çocuk himayesi konusuna ayırmıştır. Bu özel sayı dışında da, dergide diğer ülke uygulamalarına yer verildiği görülmektedir. Örnek olarak İtalya’da kurulan çocuk mahkemelerine ait bilgi dergide aşağıdaki şekilde tanıtılmıştır:

“İtalya’nın başlıca şehirlerinde çocuk mahkemeleri tesis olunmuştur. Maznun çocukların muhakemeleri aleni olmayacaktır. Bunların mahkeme salonları, büyüklerin muhakeme edildikleri salonlardan ayrı olacaktır” (İtalya’da Çocuk Mahkemeleri, 1930).

Günümüz çocuk mahkemelerinin ülkemizde 1987 yılından itibaren faaliyette oluşu (Erükçü ve Akbaş, 2012: 135) çocuk hakları bağlamında yaklaşık 50 yıl öncesinde dergi aracılığıyla gündeme alınmış bir konunun uygulamaya geçiş süreci anlamında dikkat çekmektedir.

Yurt dışı örnekleri ile ilgili olarak derginin bir başka sayısında yayınlanan Amerika’da çocuk meselesi isimli çeviri yazıda Amerika Reisi Cumhuru Mr. Hoover’ın şu sözlerine yer verilmiştir:

“Müttehim sandalyesinde oturan kabahatli çocuk değil cemiyettir. (Amerika’da Çocuk Meselesi, 1931).

Çocukların biricikliği ve çocuklara atfedilen anlam

Dergide, çocuğun tanımlanma ve çocuğa atfedilen anlamın genel olarak “gereksinim duyan, korunması gereken” gibi temalara işaret ettiği görülmüştür. Nitekim Ali Suat’a ait aşağıdaki ifade bu bulgunun somut bir göstergesidir:

“Çocuklar her halde çok değerli, çok calibi nazar, çok mühim mahluklardır” (Ali Suat, 1930: 7).

Dergide dikkat çeken bir husus, çocuğun biricikliği ve günümüz çocuk paradigmasında “çocukların yetişkinlerden farklı muamele görme” bakış açısının dergi içeriğinde vurgulanmış olmasıdır. Çocuk haftasında Maarif Vekaleti Müfettişlerinden Hasan Ali (Yücel) Bey tarafından İstanbul Radyosu’nda verilen konferansın dergideki yayınında aşağıdaki ifadeler önemli bulunmuştur:

“Çocuğu yetişkin insanın minyatürü telakki etmek onu anlamamaktır” (Terbiyede Birlik ve Aheng, 1931).

Derginin 33. sayısında yer alan ve öğüt ve tavsiye niteliğinde mesajlar verdiği görülen “Hikmetli Sözler” başlığı altında kaleme alınan bir başka sayıda çocuğun “çocuk” olduğuna ve bir yetişkin muamelesi görmemesi gerektiğine vurgu yapıldığı görülmüştür:

“Çocuğu büyük adam bozuntusu yapmaktan sakınmalı o mümkün olduğu kadar çocuk kalmalıdır” (Hikmetli Sözler, 1929).

Edebiyatımızın bilinen yazarlarından Yakup Kadri, dergide yer alan “Çocuk edebiyatı” başlıklı yazısında Himaye-i Etfal Cemiyeti’ni aşağıdaki ifadeleriyle göreve çağırmıştır:

“Bizde çocuğun yalnız bedeni değil ruhu da ihmale uğramıştır. Çocuk Koruma Cemiyeti bir an evvel bir çocuk edebiyatı vücutte getirmelidir.” (Yakup Kadri, 1930: 5)

Kötü muamelele karşı duruş

Modern çocukluk paradigması, her çocuğun sağlıklı ve şiddetten uzak bir yaşam hakkı olduğu konusuna vurgu yapmaktadır. Çocuk hakları denilince akla ilk gelen çocuğa karşı kötü muamelenin kabul edilemeyecek bir husus olduğu gerçeği; derginin çocuk haklarının korunmasına yaptığı vurgunun bir başka biçimi olarak değerlendirilmiştir:

“Dayakla ve korkutarak temin edilen itaat devamsız ve şuursuz bir itaattir...” (Terbiyede Birlik ve Aheng, 1931).

Yapılan bir araştırmanın sonuçlarının paylaşıldığı “Çocuk İtaat Etmezse Ne Yaparsınız?” isimli yazıda ise aşağıdaki içerik dikkat çekicidir:

“Çocuklardaki itaatsizliği mülayemetle karşılamalı, kızacak yerde gülmeli, hiçbir zaman cebir ve şiddet göstermemelidir...Çocuğa hiç bir fikir, emir ve cebr ile kabul ettirilmemelidir...” (Çocuk İtaat etmezse ne yaparsınız?, 1929)

Bu noktada çocuğa karşı şiddetin kabul edilemez olduğunun vurgulanması çocuk hakları bakımından dikkat çekicidir. Dergide yer alan ve Selim Sırrı tarafından Mürebbiler ve Disiplin isimli konferans notlarında ise şu ifade yer almaktadır:

“Disiplin korkuya değil sevgiye istinat etmeli. İlim ve Terbiye tehditle, dayakla değil, şefkat ve muhabbet ile öğretilir. Şiddetle, ceza ile elde edilecek her netice suridir, muvakkattir, devamsızdır.” (Selim Sırrı,1930: 4)

Dergi yapraklarında yer alan bir diğer husus, çocuklara kötü muamelenin bir yansıması olan ve çocuk hakları çalışmalarına da konu olan çocuk işçiliği meselesidir. Çocuk işçiliğini “istismar” olarak niteleyen “İstismar Edilen Çocuk” yazısında yer alan aşağıdaki ifadeler buna çarpıcı bir örnektir:

“Dünyada işsizler vardır. Ve muasır cemiyetin büyük ızdırabı budur. İnsanlar çalışmıyor. Buna rağmen iş başında çocuklar vardır. Tarlada, fabrikada, sokakta çocuk çalışıyor. Cemiyetin çocuklara verdiği işler şerefli değildir. Bilakis bunlar çok sai, az kazanç istilzam eden mütevazi ve ağır işlerdir..Bu hal taze kuvvetleri fena istismar eden cemiyetinin şuursuzluğunun misalidir” (İstismar Edilen Çocuk, 1930).

Çocuk yoksulluğu bağlamında, sokaklarda yaşayan çocuklar sorunu da dergide üzerinde durulan çocuk hakları ile bağlantılı gündemlerden bir diğer konu olmuştur:

“İstanbul sokaklarını dolduran böyle kaç çocuk var? Elde doğru dürüst değil, son derecede tahmini bir istatistik bulunmadığı için, kaç çocuk olduğuna, vevki tahmini olsun, söylemek kabil değildir. Fakat hiçbir tramvay yolu yoktur ki, bunlardan birçoğunu ihtiva etmesin...Sokak çocuğu? Şarkta bu hemen her çocuk için mukadder bir hayattır. Zengin, hizmetçili, uşaklı, dadılı, mürebbiyeli ailelerde çocuk bir tabiat galatıdır. O hayatı daima buzlu camlar arkasından görmeye alışacaklardır. Fakat, o mes’ut mahluklardan olmıyan çocuklar, sefil içtimai şartlarda olmasalar da, sokakta yaşamak mecburiyetinde kalıyor, ister istemez sokak çocuğu oluyorlar” (Feridun Vecdi, 1929: 8).

Çocuğun oyun hakkı

Gürbüz Türk Çocuğu Dergisinde yer alan içeriklerde “çocuk ve oyun” temasına işaret eden pek çok içerik bulunmaktadır. Bu içerikler kimi zaman “Hikmetli Sözler” başlığı altında verilmiş (Oyun çocuk hayatının yarısıdır, 1929); kimi zaman da bilgilendirme yazıları ile çocuk için oyun ve oyuncağın önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Aşağıdaki bilgilendirme yazısından bir bölüm buna bir örnek olarak verilebilir:

“Çocuk yetiştirmenin fenni esaslara bağlı, başlı başına bir sanat olduğu artık tahakkuk etmiştir. Hayata gözlerini yeni açan çocuğun, alakadar olduğu şey oyun ve oyuncaklardır....” (Mahmut Yesari, 1929: 16)

Selim Sırrı, Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi’nde çok sayıda makale yayınlarken spor, jimnastik ve oyun konusunda ailelere ve çocuklara bilgilendirmelerde bulunmuş ve önemli bir boşluğu doldurmuştur (Sarıkaya, 2008:113). Selim Sırrı, “Oyun” isimli yazısında oyunun önemine değinmektedir:

“Oyun sıhhatin ve saadetin nazımıdır. Sıhhati yerinde olan çocuğun Neş’esi de yerindedir. Neş’e ümidin güneşidir.” (Selim Sırrı, 1931: 11).

Bir oyun aracı olarak oyuncuğun çocuk için önemi ve anlamı bir başka yazıda şu şekilde tanımlanmıştır:

“Oyuncak; çocuk için bir ihtiyaçtır. Çocuk annesinden gördüğü muameleyi ona tatbik eder, onunla konuşur, onu uyutur... , onu sever, onunla uyur.”(Naşit Hakkı, 1930: 6).

Eserlerde, çocuğun oyun hakkı temasına karşılık gelebilecek nitelikteki bir başka öğenin de oyun parkları konusunda karşılık bulunduğu görülmüştür. Parkların çocuklar için önemi ve yaygınlaştırılması gerekliliği “Çocuk Oyun meydanları (Kazım Nami, 1930: 16)”, “Çocuklarımız için şehir ve kasabalarda büyük, geniş, temiz bahçelere ve oyun yerlerine ihtiyaç vardır (Kazım Nami, 1930: 12)”, “Çocuk Eğlence Yuvaları (Server Rifat, 1930)” isimli yazılarda da vurgulanmıştır.

Çocuk haklarının gelişimi konusunda yaratılan algı

Çakır (2020: 362), erken cumhuriyet döneminde çocuk haklarının gelişimi konusunda toplumda bir algı yaratma çabasına işaret etmektedir. Bu çabalardan biri, yurtdışında meydana gelen değişimlerin takibi ile yapılan faaliyetlerin incelenerek halka tanıtılması/uygulanması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Gürbüz Türk Çocuğu dergisinin bu araştırmada incelenen pek çok sayısında da bu düşüncenin izlerine rastlamak mümkündür. Dergide doğrudan çocuk hakları konusundaki bir tespit, uluslararası alanda çocukların korunması anlamında ilk sözleşme olan Cenevre Çocuk hakları Bildirgesi’nin dergide aşağıdaki giriş cümlesi ile maddeler halinde yayınlanmış olmasıdır. Bildirge 1924’te yayınlanmış, 1928’de Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylanmıştır. Bildirge aşağıdaki giriş cümlesi dergide yayınlanmıştır:

“Cenevre Beyannamesi Umum milletlerin erkek ve kadınları insanlığın haiz olduğu en mutena şeyi; çocuğa sevmeye mecbur bulunduğu ırkı, milli ve dini her türlü telkinler haricinde bir vazife olmak üzere kabul ettiklerini Cenevre Beyannamesi ismi verilen, bu çocuk hakları beyannamesi ile tasdik ederler” (Cenevre Beyannamesi, 1931).

Çocuk hakları haftasında verilen ve sonrasında dergide yayınlanan çocuk hakları konferansı yazısı ise aşağıdaki cümleyle başlar:

“Her millet yaşamak, yükselmek ve medeniyet camiasında layık olduğu mevki alabilmek için çocuklarına bir kıymet vermeye mecburdur. Çocuklarının tabii haklarını büyük bir itina ile temin eden ve yavruların saadetlerine çalışan milletler kendi saadetlerini ve istikballerini temine çalışıyorlar demektir... On dokuzuncu asrın ortasına kadar Avrupa kanunlarında çocuk hakkını teyit edecek maddelere tesadüf edilmezdi. Bugün artık her memlekette çocuk haklarının tanınmasına doğru esaslı adımlar atılmıştır.” (Çocuk hakları, 1931)

Bir başka doğrudan çocuk hakları vurgusu aşağıda verilmiştir:

“Fazla çalışmak çocukları hakları olan çocukluklarını yapmaa hiçbir zaman mani olmamalıdır. Çünkü çocuğu çocukluk haklarından mahrum edecek her hangi ağır bir meşguliyet, onun tahsiline, eğlencisine, oyununa, maddi ve manevi inkişafına mani olacağı gibi gelecek nesli de temelinden yıkar.” (M.F., 1931: 5)

“Hak” kelimesine doğrudan vurgu yapan temalar çerçevesinde dergide geçen bir başka ifade ise çocuk “yaramazlıkları”nın da bir hak olduğudur:

“Bir Çocuğun yaramazlıkları da vardır. Çocuklar için yaramazlık yapmak da bir haktır.” (Nahit Şevki, 1930).

Yukarıda paylaşılan içeriklerde Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde çocuk haklarına vurgu yapan unsurlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Özetlemek gerekirse bulgular, çocuk haklarına yapılan vurguların sağlık hakkı, devletin çocuk üzerindeki sorumluluğu, çocukların biricikliğine atfedilen anlam, kötü muamele karşıtlığı, oyun hakkı ve hakların desteklenmesi temaları çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir.

Sonuç, tartışma ve öneriler

Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında “Gülbüz Çocuk” söyleminin toplumda karşılık bulan bir imaja dönüştüğü görülmektedir. Bu dönüşümün en önemli araçlarından birinin Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin çıkardığı Gülbüz Türk Çocuğu dergisi olduğu söylenebilir. Gülbüz Türk Çocuğu dergisi ile “gülbüz çocuklar”, Cumhuriyetin çocuk politikaları doğrultusunda önemli bir özneye dönüşmüştür. Politikaların toplum tarafından kabulü ve benimsenmesi noktasında ise Gülbüz Türk Çocuğu dergisi etkili bir araç olmuştur. Dergi, bir taraftan yönetimin çocuk politikasını ortaya koymuş; diğer taraftan geleceğin cumhuriyet mirasçılarının nitelikli olması için toplumu bilinçlendirme çalışmalarını yürütmüştür. Bu yönüyle çocuk haklarının çıkış noktası olan “çocuğa hak ettiği değeri verme” işlevini yerine getirmede “dönemin şartları doğrultusunda” önemli bir rol üstlendiği söylenebilir.

Bu araştırmada, önemli misyonlarından birisi toplumu bilinçlendirmek olan Gülbüz Türk Çocuğu dergisinde yayınlanan yazılarda çocuk haklarına atıfta bulunan içeriklere ne şekilde yer verildiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda derginin araştırmanın sınırlılıkları içerisinde incelenen sayılarında, çocukların sağlık hakkı, devletin çocukların bakım, gözetim ve koruma sorumluluğu, çocukların biricik olduğu ve yetişkinlerden farklı muamele görmesi gerektiği, çocuğun oyun hakkı, çocuklara karşı kötü muameleyle karşı duruş, çocukların ve çocuk haklarının gelişimi konusunda yaratılan algı doğrultusunda kavramsallaştırılan temalara içeriklerde yer verildiği görülmüştür.

Araştırmanın sonuçlarına göre çocuğun sağlık hakkının en çok yer verilen temalardan birisi olduğu söylenebilir. Bu bulgunun, dönemin “gülbüz çocuklar” söylemiyle desteklenen “sağlam nesiller yetiştirme” arzusunun bir yansıması olduğu düşünülmektedir. Derginin sağlığa yaptığı vurgunun, Sarıkaya’nın (2009: 157) Gülbüz Türk Çocuğu dergisinin çocuğun sağlık hakkına ilişkin birçok sorunu gündemine aldığı görüşünü desteklemektedir. Gülbüz Türk Çocuğu dergisinin 1924 yılında eski harflerle yayınlanan bir sayısını tıbbi açıdan değerlendiren bir çalışma (Özcan vd., 2016: 652), bebek ve çocuk ölümlerinin önlenmesi noktasında yapılan çalışmaların bilimsel metodoloji ve güncel bilimsel yaklaşımlara uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Derginin sağlığa ilişkin içerik üretiminin dönemin tanınan tıp doktorlarınca yapılmış olduğu görülmüştür.

Devletin çocukların bakım, gözetim ve koruma sorumluluğu teması dergide öne çıkan bir diğer içerik olarak dikkat çekmektedir. Bu noktada Sabiha Sertel’in (1927) çocuk haklarının geliştirilmesi için toplum ve devletin sorumluluğuna vurgu yapması ve bir sosyal hizmet anlayışının geliştirilmesi önerisi de dergide çocuğun bakımı, korunması ve gözetiminin toplumsal bir mesele olarak algılanışı ile vurgulanan unsurları destekleyen bir başka durum olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet öncesi dönemde 19. yüzyılın ortalarına kadar çocukların yetişkinlerin bir minyatürü olarak algılandığı (Okay, 1998; Yerasimos, 2006) ve korunma gereksinimi olan çocukların merkezi yönetimin etkisinde olmayan vakıflarca (Sapmazlı, 1943) himaye edilmeye çalışılması gerçeği; dönemin bir yansıması olarak özellikle derginin çocukların bakım, gözetim ve koruma sorumluluğunun devlette olduğu vurgusuna atfettiği anlamın evrimi açısından önemli görülmektedir.

Çocuğun oyun hakkı vurgusu araştırma bağlamında ortaya çıkan bir diğer temayı oluşturmuştur. Çocuk hakları toplumların çocuğu koruması düşüncesi üzerinden inşa edilmiştir. Oyun hakkı, çocukların gelişiminde en temel gereksinimlerinden birisidir. Akyüz’e göre (2018: 43), Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nin birinci ilkesi üstü kapalı olarak çocuğun oyun hakkına işaret etmektedir. Açık bir şekilde oyun kavramına vurgu ise Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 31. Maddesinde “Taraflar Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar” şeklinde ifade edilmiştir.

Çalışmada ortaya konulan ve vurgu yapılan temaların çocukların biricik olduğu ve yetişkinlerden farklı muamele görmesi gerektiği, çocuklara karşı kötü muameleyle karşı duruş, çocukların ve çocuk haklarının gelişimi konusunda yaratılan algı hususlarında da yoğunluk gösterdiği görülmüştür. Bu vurgunun,

geleceğin Cumhuriyet mirasçıları olarak görülen çocukların birer “birey” olarak muamele edilmeye hakkı ve kötü muamele ve yaşam şartlarından uzakta tutulmaları gerekliliği söylemlerinden beslendiği söylenebilir. Burada eklenmesi gereken bir nokta, incelenen eserlerde zengin ile yoksul çocuklar arasındaki ‘uçurumun kapatılması’ yönünde bir söylemin geliştirilmiş olmasıdır. Sokakta yaşamak durumunda kalan ve yoksul çocukların içinde buldukları durum ve bir gün suça sürüklenebileceği düşüncesi, çocuklar adına gerçekleştirilmesi gereken uygulamaların sürecini hızlandırmıştır (Öztan, 2009: 181). Bu durum da, her bakımdan sağlıklı bir nesil yetiştirme tahayyülünde olan yeni yönetimin korunma ihtiyacı olan çocukları himaye etme gündemini canlı tutmasının bir başka sebebi olarak değerlendirilmiştir.

Günümüzde kuşkusuz çocuk hakları anlayışı daha derin bir muhtevayı barındıran bir yapıda olup; bu anlayışın günlük yaşama yansımada özellikle çocuğun katılım hakkı önemli görünmektedir. Ancak bu bakış açısı bugünün paradigmasına işaret eder; yıllardır süregelen ve biriken bilimsel bilginin sonucudur ve toplumları etkileyen değişimler ve ilerlemeler baş döndürücü bir hızla gerçekleşmektedir. Bu kapsamda yaklaşık 100 yıl önce ve dönemin ağır şartlarıyla değerlendirildiğinde, çocuk haklarına vurgu yapan eylem ve uygulamaların kayda değer olduğu düşünülmektedir.

Toplumların çocuğa attığı anlam, sahip olduğu değerler çerçevesinde şekillenmektedir. Nitekim bu tespit, günümüz sosyal hizmet bakış açısıyla da uyumlu görülmektedir. Birey, grup, aile, topluluk ve toplumları ilgilendiren olguların; etkileşim halinde bulunduğu sosyal çevre ve makro anlamda toplum ve ülkenin sosyo-politik, tarihsel, ekonomik ve kültürel bağlamından ayrı düşünülmemeyeceği çok önemli bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu düşünce aynı zamanda ‘çocuğun yüksek yararı’ için çocuk konusuna disiplinler arası ve eleştirel bir gözle bakmanın gerekliliğini de kabul eder. Reisch’e (1988) göre, tarihsel değerlendirmeler eleştirel bakış açısının geliştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu çalışmada ortaya koyulmaya çalışılan durum; ülkemizde çocuk hakları anlayışına ve savunulma biçimine bundan yaklaşık 100 yıl önce rastlandığı gerçeğinin küçük bir parçasını oluşturmaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda, bu çalışmayla incelenmeye çalışılan gerçekliğin destekleyici ya da eleştirel bir bakış açısıyla da ele alınması, günümüz çocuklarına bakış açısı ve çocuk hakları savunuculuğu anlamında geleceğimize yön verebilir. Araştırmanın nitel tasarımı bir genelleme yapma kaygısı taşımamakla birlikte, bu çalışmada ortaya koyulan sonuçlar, dönemin çocuk korumasından sorumlu bir kurumunun yayınında çocuk haklarının hangi öğelerine yer verdiğini gösterme çabasıdır ve çocuk haklarına vurgu anlamında toplum olarak bugün geldiğimiz noktayı aydınlatabilecek unsurlar içermektedir. Buradaki bir başka önemli nokta ise yaklaşık 100 yıl önce ülkenin gündeminde yer alan çocuk yoksulluğu, sokakta yaşayan/çalıştırılan çocuklar ve çocuk işçiliği, çocuğa karşı her türlü kötü muamele ve ihmal, istismar gibi çocuk hakları sorunlarının toplumumuzda halen ciddi sosyal sorunlar olarak konuşuluyor olduğudur. Sonuç olarak bu çalışma Cumhuriyetimizin erken döneminde; Himaye-i Etfal Cemiyeti yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu dergisi yoluyla çocuk hakları sorunlarını ve çocukların korunmasını gündemine aldığına dair bir bakış sunmuştur.

Kaynakça

- Alabaş, R. (2019). *Cumhuriyet ve çocuk*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Ali Fuat (1930). Çocuk, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 36, 13.
- Ali Fuat (1930). Çocuklarımızı tehdit eden kara kuvvet. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 40.
- Ali Suat (1930). Çocuk nasıl himaye edilir? *Gürbüz Türk Çocuğu*, 39, 7.
- Ali Vahit (1931). Bebek nasıl beslenir? *Gürbüz Türk Çocuğu*, 54, 9.
- Amerika’da çocuk meselesi (1931). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 54, 5.
- Aslan, D.A. (2011). *Cumhuriyet’in törenselleştirilmesi: ulus-devlet inşa sürecinde milli bayramlar (1923-1938)* (Tez No. 294083) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.
- Aslan, D.A. (2018). Gürbüz Türk milleti için gürbüz Türk çocuğu: 23 Nisan çocuk bayramı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 63, 87-114.
- Akyüz, E. (2018). *Çocuk hukuku*. Pegem Yayıncılık.
- Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. (1999). *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ulusal ilk rapor*. T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayını.

- Başboğa, S. (2017). Annelik sanatı: erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde çocuğun bedensel kurgusu. *İnsan&İnsan*, 4(12), 6-30.
- Başka memleketlerde çocuk himayesi (1931). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 55,18.
- Besi işinde son hakikatlar (1930). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 38.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*. 9(2), 27-40. s.27.
- Cenevre Beyannamesi. (1931). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 55, 43.
- Corbin, J. ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage.
- Çavuşoğlu, T. (2005). *Sosyal hizmetlerin yakın tarihinden sayfalar-Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu yaprakları 1917-1983*. SABEV Yayınları.
- Çiçek, N. (2012) Erken Cumhuriyet döneminde modern çocukluk nosyonunun görünümleri üzerine bir analiz. *Mülkiye Dergisi*, 36 (4), 69-104.
- Çocuk hakları (1931). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 57, 7.
- Çocuklarımızın hareketleri sıhhatlarına bağlıdır (1930). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 36.
- Çocuk hastalıkları ve tedbirler (1931). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 51.
- Çocuklarınıza güneş banyosu yaptırınız (1929). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 34.
- Duman, D. ve Doğdu, M. (2010). 1930-1950 dönemi çocuk dergilerinde yurttaşlık bilinci gelişimi kapsamında Ulus-Devlet algısının sağlanması: 'Türk çocuğu - Cumhuriyet çocuğu'. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(20), 157-170.
- Eldiven, F. (2018). *Türkiye'de yayımlanan çocuk dergilerinde çocuk kimliği tasarımı: Çocuk Sesi, Gürbüz Türk Çocuğu, Trt Çocuk, Bilim Çocuk dergilerinin karşılaştırmalı analizi* (Tez No. 524072) [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.
- Elo, S., Käriäinen, M., Kanste, O., Pölkki, T., Utriainen, K., ve Kyngäs, H. (2014). Qualitative content analysis: a focus on trustworthiness. *SAGE Open*, 4(1), 1-10. <https://doi.org/10.1177/2158244014522633>.
- En korkunç hastalık verem: Nasıl gelir? Nasıl korunulur? (1929). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 33.
- Erükçü, G. ve Akbaş, E. (2012). Türkiye'de çocuk mahkemeleri uygulamalarına eleştirel bir bakış. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 135-153.
- Feridun Vecdi (1929). Sokak çocukları. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 33, 8.
- Gardiner, W. ve Gander, J. (2004). *Çocuk ve ergen gelişimi* (B. Onur, Çev.). İmge Yayınevi.
- Milli siyasetlerin en mühimi çocuk siyasetidir. (1926) *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1, 2-3.
- Hikmetli sözler (1929). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 33, 12.
- Holloway, I. ve Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Blackwell Science.
- Işık, E. (2023) Cumhuriyet'in gürbüz çocukları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75, 1-12; <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1002782>.
- İstismar edilen çocuk (1930). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 43, 6.
- İtalya'da çocuk mahkemeleri (1930). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 38, 22.
- Kazım Nami (1930). Çocuk oyun meydanları. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 39, 16.
- Kazım Nami (1930). Çocuklarımız için şehir ve kasabalarda büyük, geniş, temiz bahçelere ve oyun yerlerine ihtiyaç vardır. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 41, 12.
- Konar, E. (2003). Çocuk siyaseti ve Gürbüz Türk Çocuğu dergisi. *Tarih ve Toplum Dergisi*, 40, 235.
- Kurt, S.L. (2016). Çocuk haklarına ilişkin temel uluslararası belgeler ve Türkiye uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 16 (36), 99-127.
- Lincoln, Y. S. ve Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage.
- Mahmut Yesari (1929). Çocuk ve oyuncak: Çocuk ne ile oynamalı. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 33, 16.
- Maxwell J.A. (2005). *Qualitative research design: an interactive approach* (2.nd.). Sage.
- M.F. (1931). Yaşatan güneş. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 54, 5.
- M.F. (1931). Çocuklara ne yedirilmeli. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 52.
- M. Nihat (1929). Çocuk nasıl giydirilmeli, bir doktorun nasihatleri. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 34.
- Naşit Hakkı (1930). Çocuk ve oyuncak. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 40, 6.
- Nahit Şevki (1930). Dünün ve bugünün çocukları küçük Necla. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 43, 3.
- Okay, C. (1998). *Osmanlı çocuk hayatında yenileşmeler: 1850-1900* (1. Bs.). Kırkambar Yayınları.
- Onur, B. (2005). *Türkiye'de çocukluğun tarihi* (1. Bs.). İmge Yayınevi.
- Oyun çocuk hayatının yarısıdır (1929). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 33, 12.

- Özcan, M., Demir Küreci, H. ve Özer, F.E. (2016). Cumhuriyetin ilk yıllarında bebek ölümlerinin önlenmesine yönelik çalışmalara bir örnek: Memedeki çocuk nasıl beslenir?. *Akademik Bakış Dergisi*, 58, 642-655.
- Reisch, M. (1988). The uses of history in social work. *Journal of Teaching in Social Work*, 2(1): 3- 16.
- Sapmazlı, H. (1943). *Çocuk hakları ve himaye müesseseleri*. Yeni Cezaevi Yayınları.
- Sarıkaya, M. (2007, 10-15 Eylül). *Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de nüfus konusunun dönemin dergilerine yansımaları örneği Gürbüz Türk Çocuğu dergisi* [Konferans sunumu]. 38. ICANAS Uluslararası Asya Ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara.
- Sarıkaya, M. (2008). Selim Sırrı Tarcan ve Gürbüz Türk Çocuğu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(70), 113-126.
- Sarıkaya, M. (2009). Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde çocuk sağlığı sorunu. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 151-163.
- Selim Sırrı (1930). Mürebbiler ve disiplin. *Gürbüz Türk Çocuğu*. 40, 4.
- Selim Sırrı (1931). Oyun. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 53, 11.
- Sertel, S.Z. (1927). İctimâî bahisler: ictimâî sa'y: çocuk salâhı IV (Child Welfare). *Hayat Mecmuası*, 1(19).
- Server Rifat. (1930). Çocuk eğlence yuvaları. *Gürbüz Türk Çocuğu*. 42.
- Sınar Çılgın, A. (2004). Genç Cumhuriyetin ütopyası: "Gürbüz Türk Çocuğu". *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 97-119
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.
- Sinirli çocuklar (1931). *Gürbüz Türk Çocuğu*, 59.
- Şimşek, H.(2013). Eğitim ve oyun bağlamında 19. yüzyılda Türk çocukluk anlayışında değişimler. *Değerler Eğitimi Dergisi*,11(25), 215-249.
- Şükrü Yusuf (1930). Çocuklarda sinir zayıflığı. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 45.
- Taşgın, N. ve Özel, H. (2011) Türkiye'de sosyal hizmetlerin dönüşümü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (2), 175-190.
- Terbiyede birlik ve aheng (1931). *Gürbüz Türk Çocuğu*. 57,2-5.
- Yerasimos, M. (2006). 16-19. yüzyıl gravür ve suluboyalarında Osmanlı çocuk figürleri, toplumsal tarihte çocuk. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. The Guilford Press.
- Yakub Kadri (1930). Çocuk edebiyatı. *Gürbüz Türk Çocuğu*, 36, 5.

Etik kurul onayı

Bu çalışmada açık erişimi olan veriler kullanılması ve analiz edilmesi sebebi ile bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.